

Тема 6. Методика формування понять.

Формування вмінь та навичок визначається, головним чином, послідовністю розвитку понять. Тісний взаємозв'язок знань, умінь та навичок зумовлює обсяг, місце практичних дій учнів та складає навчальне завдання розділів курсу «Основи здоров'я». Навчання пов'язане з розумовими здібностями учнів. Найважливіші його завдання — розвиток розумових здібностей учнів, озброєння їх засобами розумової діяльності (аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням, систематизацією тощо).

У вирішенні цього завдання велику роль можуть відіграти між- та внутрішньо-предметні зв'язки. Внутрішньо-предметні зв'язки складають основу системних знань певного предмета (здоров'я — життя — людина тощо).

Міжпредметні зв'язки об'єднують проміжні навчальні предмети (біологію, хімію, фізику, філософію). Тому, вирішуючи загальні завдання розумового розвитку школярів, учитель у процесі навчання мусить приділяти велику увагу систематизації знань.

Вивчення курсу «Основи здоров'я» дозволяє вирішувати й виховні завдання. На конкретному матеріалі про організм людини як єдине ціле складається природничо-наукова база для розвитку світогляду учнів. Проведення самоспостережень, найпростіших дослідів на власному організмі допомагають учням пізнати світ. Так, поступово знання перетворюються на переконання.

Методика формування санітарно-гігієнічних знань, умінь та навичок.

Для реалізації формування у учнів санітарно-гігієнічних знань, умінь та навичок націлена а реалізацію цих завдань націлює програма середньої школи біології та основ здоров'я. У програмі основ здоров'я передбачено вивчення в органічному зв'язку з анатомо-фізіологічними поняттями гігієнічних понять, оволодіння якими націлене на прищеплення учням санітарних норм та гігієнічних навичок у навчання, праці, побуті, попередження та викоренення таких шкідливих звичок, як паління, вживання спиртних напоїв, наркотиків.

Під час здійснення санітарно-гігієнічного та статевого виховання необхідно сформувати наукові обґрунтування гігієнічних норм поведінки зміцнити свідоме ставлення учнів до підтримання гігієнічних норм у повсякденному житті, при цьому слід враховувати вже набутий досвід учнів, тому що гігієнічне виховання починається з дошкільного віку. Виходячи з цього завдання, вчителю слід виділити систему понять, визначити, на яких уроках їх необхідно сформувати, добрати відповідні методи та засоби навчання і таким чином організувати роботу з поняттями, щоб у школярів сформувалось переконання у необхідності виконати гігієнічних вимог, що недотримання цих норм може призвести до небажаних наслідків.

У ході *санітарно-гігієнічного виховання* учнів необхідно вести боротьбу зі шкідливими звичками учнів: палінням, вживанням алкоголю та наркотичних речовин. Робота ця непроста і повніша проводиться постійно, тому що разові заходи не даватимуть бажаного результату. В

антинікотинів та антиалкогольній пропаганді важливо спиратись на той фактичний науковий матеріал змісту розділу, який може повною мірою показати учням вплив шкідливих звичок людини на її здоров'я. Фізіологічна грамотність учня робить його стійким щодо шкідливих для здоров'я нахилів.

Дослідження вчених-методистів установлено такі характерні основи, формування санітарно-гігієнічних навичок в учнів:

1. Правильне оцінювання учнями свого життєвого досвіду з точки зору вимог гігієни та фізіологічного обґрунтування гігієнічних правил сприяє формуванню в учнів свідомого ставлення до їхнього виконання.
2. Глибоке розуміння корисності гігієни для здоров'я дає змогу побудувати позитивне ставлення до свого здоров'я та гігієнічно правильної організації життя.
3. Значний вплив на закріплення гігієнічних навичок має розуміння шкоди, що завдається здоров'ю, якщо не виконувати правила гігієни. У такому разі учні стають особливо точними у виконанні гігієнічних правил (вимог).
4. Позитивні результати виконання гігієнічних вимог також є стимулом подальшого їх виконання.
5. Формування санітарно-гігієнічних звичок тісно пов'язано із самовихованням. Прагнучи до закріплення гігієнічних звичок, учні виховують свої вольові якості.

Таким чином, анатомо-фізіологічні знання дозволяють учням впливати на стан свого здоров'я, правильно оцінювати свій досвід, розуміти необхідність виконання гігієнічних вимог. Під час вивчення основ здоров'я значна кількість начальних годин присвячена вирішенню завдань статевих виховання учнів. Робота зі статевих виховання, на жаль, у масовому досвіді шкіл вирішується неплановірно та непродумано.

Статеве виховання — це процес формування моральних та гігієнічних норм поведінки, пов'язаних із фізіологією та психологією статевих розвитку. Воно вимагає великої просвітницької роботи. Під час вивчення цього розділу виховання здорового ставлення до питань статі в учнів можна вирішувати у двох напрямках: формуючи біологічні поняття та знання та закріплюючи морально-етичні норми поведінки юнаків та дівчат. Окрім уроків, можна проводити бесіди з питань гігієни статі та моралі окремо для хлопчиків та дівчат (проводить шкільний лікар). Не приховуючи біологічної основи статевих почуттів, властивий тваринам у формі інстинкту розмноження, у бесіді слід підкреслити, що у людини вони підпорядковані нормам моралі. Таким чином, визначають біологічний та моральний статевий потяг. У бесідах значну увагу треба приділяти розкриттю гігієнічних умов життя юнаків та дівчат.

Статеве виховання — це соціальне і моральне виховання в поєднанні зі статевою освітою. Статеве виховання тісно пов'язане з гігієнічним, естетичним, трудовим, правовим та фізичним. Заміна його статевою освітою неприпустима, через те, що суто просвітницька діяльність завдасть більше шкоди, ніж користі, буде сприяти ранньому пробудженню статевих інстинктів і потягу до їхнього задоволення. Досягнення необхідної сексуальної освіти виправдано тоді, коли воно буде узгоджене

з формуванням у школярів високих моральних якостей.

Завдання статевого виховання — навчити молодь керувати статевим інстинктом, підпорядковувати його людському розуму, моральним принципам, сприяти всебічному гармонійному розвитку дитини, прищеплювати з дитинства гігієнічні навички, забезпечувати нормальне формування та функціонування статевої системи в зрілому віці; дати знання про психофізіологічні особливості чоловічого і жіночого організмів, формувати ставлення до статевого потягу як невід'ємного почуття любові, виховувати відповідальність за здоров'я майбутніх гармонійних подружніх відносин.

У вирішенні завдань статевого виховання першочергова роль повинна належати сім'ї, тому батьки мають бути освіченими в питаннях статі. Для правильного статевого виховання необхідні відверті стосунки між дітьми та батьками. На формування сексуальної поведінки молоді та їхніх поглядів на міжстатеві стосунки може негативно впливати побут сім'ї. Спостереження за статевими контактами батьків, лихослів'я, аморальна поведінка батьків та матерів сприяють статевій розбещеності підлітків, формують у них цинічну і безсоромну поведінку. Навпаки, люблячі та поважаючи один одного, батьки поступово виховують у дітей недозволеність статевих контактів без почуття любові.

Незважаючи на наявні труднощі у взаєминах батьків і дітей, у процесі статевого виховання підростаючі діти намагаються дістати від батьків знання, що стосуються питань статі. І щоб джерелом цих знань були батьки, а не «вулиця», вчителі мусять допомогти татам і мамам. Тому, організовуючи та плануючи заходи зі статевого виховання учнів, учителі, насамперед, повинні звернути увагу на роботу з батьками.

Спільні виховні дії батьків та вчителів найбільш ефективні за індивідуальної роботи зі школярами. Є дві точки зору на організацію статевого виховання дітей у школі. Перша — інформацію з проблем статі діти повинні добувати на спеціальних уроках гігієни та психофізіології статі. Друга — виділення з програми спеціальних занять зі статевого виховання надасть тематиці небажаної привабливості, тому ця інформація має бути органічно включена у навчальний процес і в загально-виховну роботу.

Можливо, що обидві точки зору можуть мати місце в школі. Співбесіди з учнями зі статевих проблем у процесі виховної роботи, під час проведення позакласних заходів часто проводити важко. Перешкоджає відсутність потрібних знань та почуття хибного сорому. Проте, оскільки статеве виховання і частково статева освіта як його елемент в школі обов'язкова, необхідно проводити спеціальні уроки з гігієни статі. Однак, проведення таких уроків не виключає активної роботи вчителів зі статевого виховання в щоденному навчальному та виховному процесі.

Статева освіта передбачає здобуття школярами сексуальних знань, строго диференційованих у віковому статевому аспекті, з урахуванням соціальної та моральної зрілості учнів. Викладання відповідного матеріалу повинне мати не тільки просвітницький характер, але й обов'язково бути невід'ємною частиною процесу морально-естетичного виховання.

Методи та форми навчання. Якість знань учнів під час вивчення

організму людини значного мірою залежить від використання методів навчання. Зазвичай, на уроках мають місце словесні, наочні та практичні методи, але, враховуючи життєвий досвід учнів, ступінь оволодіння вмінням спостерігати, працювати з підручником, ставити найпростіші досліди під час вивчення змісту розділу, можна надавати їм змоги більше працювати самостійно, залучаючи їх до активного пошуку, тобто зробити навчальну діяльність продуктивною. У зв'язку з цим, залежно від ситуацій, створюваних на уроках, той чи інший метод може виконувати ілюстративно-репродуктивну, пошукову дослідницьку функції. Це означає, що на уроках може бути використана, наприклад, пошукова бесіда ілюстративно-репродуктивне чи пошукове спостереження.

Велике пізнавальне значення має *спостереження* учнів над своїм власним організмом. Деякі з них можна проводити в класі, якщо вони короточасні та є змога побачити їх результати протягом уроку. Разом з тим багато самоспостережень (моніторинг здоров'я) має тривалий характер і тому вони, можуть бути перенесені на позакласний час. До короточасного самоспостереження, що проводиться на уроці, можна віднести: досліди зі з'ясування втоми м'язів за різних умов; зміни роботи серця під час різних навантажень на організм (за пульсом); колінний рефлекс; визначення життєвої ємкості легень за допомогою спірометра; визначення гостроти слуху тощо.

До тривалих самоспостережень слід віднести: зіставлення товщини м'язів за систематичного тренування; розглядання підшкірних вен у різному положенні руки; визначення дихальних рухів за різних умов; вироблення та гальмування умовного рефлексу.

Під час проведення спостережень необхідно дотримуватись тимчасових параметрів вести точний облік умов, що змінюються, фіксувати результати спостережень.

Значне місце в засвоєнні учнями матеріалу, що вивчається, посідає демонстрування аудіовізуальних засобів.

Навчання учнів змісту розділу здійснюється через *систему уроків* які, згідно з дидактичними цілями, бувають вступними, такими, що розкривають зміст теми, узагальнюючими, контрольно-обліковими та комбінованими.

За видами уроки також різноманітні. Це лекційні, семінарські, лабораторні, проблемні, кіно-, телеуроки тощо.

На *лекційних уроках*, як правило, джерелом знань є слово вчителя, тому тут переважають словесні методи. Але вони можуть бути і проблемними.

На *лабораторних уроках* джерелом знань є робота самих учнів, отже переважають практичні методи: спостереження, експеримент. Слово вчителя тут має іншу функцію — він проводить інструктаж до практичної роботи учнів.

На *кіно- та телеуроках* джерелом знань є навчальні фільми, тому тут, здебільшого використовуються наочні методи, а вчитель за допомогою слова орієнтує учнів на процес самоспостереження.

Значне місце під час вивчення організму людини посідають *проблемні уроки*, характерною особливістю яких є постановка проблемних завдань

та організація вчителем самостійного навчального пошуку учнів, спрямованого на розв'язування цих завдань. Як правило, цей самостійний навчальний пошук учнів пов'язаний із проведенням спостережень, постановкою дослідів у поєднанні з роботою з підручником.

Окрім уроків, широко використовується *позаурочна робота*. В шкільній програмі з «Основ здоров'я» наведені рекомендовані екскурсії.

Методика проведення самоспостережень, демонстраційних дослідів та спостережень. Успішність навчання залежить не лише від змісту, але й від методів, за допомогою яких учень здобуває необхідні знання, виховується. Серед методів навчання особливого значення набувають методи спостереження, самоспостереження та дослідів.

Метод спостереження полягає в цілеспрямованому сприйнятті об'єктів з навчальними цілями, інколи для кращого спостереження об'єкт, за яким проводиться спостереження, підлягає фізичним змінам.

Спостереження за характером розумової діяльності учнів можуть мати ілюстративний та дослідницький характер.

Ілюстративні спостереження не дають нових істотних знань, але вони конкретизують, уточнюють, поглиблюють вже здобуті знання і тому мають освітнє значення. Під час ілюстративних спостережень виконання безпосереднього пізнавального завдання добре узгоджується з роботою зі встановлення зв'язку між певними, поняттями та загальними: наприклад, у процесі вивчення організму людини учням пропонують встановити співвідношення між його будовою та функціями.

Дослідницьке спостереження збуджує зацікавленість, сприяє розвитку самостійного мислення. У навчальному процесі використовують як ілюстративні, так і дослідницькі (інколи) спостереження. Важливо лише, щоб учитель правильно уявляв собі критерії вибору методу. У тому разі, коли учень не може самостійно побачити та зрозуміти істотні особливості об'єкта, який він спостерігає, немає необхідності примушувати його це робити.

Спостереження може бути лабораторним і демонстраційним. Для того, щоб учні під час спостережень могли правильно побачити істотні особливості об'єкта, що вивчається, їм дають завдання. Учитель заздалегідь, напередодні чи паралельно спостереженню повідомляє мінімум опорних знань, без яких здобуті учнями знання не можуть бути достатньо свідомими. Суть дослідницьких спостережень полягає в тому, щоб в інформації вчителя були відсутні ті знання, які учні зможуть здобути самі.

Успіх кожного спостереження і самоспостереження залежить від правильно поставленого завдання. У завданнях для лабораторного спостереження воно мусить бути чітко сформульоване, визначено черговість спостереження. Кожна робота, в основі якої є спостереження, закінчується звітом, що виконується учнями у письмовій чи в усній формах.

Перевага дослідів над спостереженнями полягає в тому, що експериментатор довільно викликає явище, змінює умови спостереження і тим самим має змогу глибше проникнути в причини явищ.

*Шкільні дослід*и розподіляють на демонстраційні та лабораторні. Під час проведення кожного дослід

у важливо, щоб учні зрозуміли завдання, хід та умови дослід

у. Вони пояснюються учителем під час бесіди та закріплюється відповідним текстом завдання. Спостерігати результати дослід

у і робити висновки учні обов'язково мусять самостійно.

За цієї умови дослід сприяє найбільшому впливу на формування необхідних понять.